

“NARODNI LIST” I “HRVATSKA KRUNA” O DRUGOM BALKANSKOM RATU

Ante BRALIĆ
Filozofski fakultet Zadar

UDK: 949.75:949.7 II. Balkanski rat
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 19. V. 1998.

U radu je prikazano pisanje zadarskih polutjednika “Narodnog lista” i “Hrvatske krune” o drugom balkanskom ratu. Uz praćenje novinskih članaka dana je i statistička obrada članaka podijeljenih u rubrike po regionalnom principu. Budući da ova dva polutjednika imaju različitu političku orijentaciju, name “Narodni list” odražava politiku Hrvatske stranke u Dalmaciji, a “Hrvatska kruna” je glasilo Stranke prava u Dalmaciji željelo se dokazati da se različita politička orijentacija odrazila i na pisanje o drugom balkanskom ratu. Balkanski ratovi imali su izniman utjecaj na političko raspoloženje u Dalmaciji. Prvi balkanski rat je podigao na najvišu točku euforije ideje sveslavenstva, južnoslavenstva i srbofilstva u Dalmaciji. Drugi balkanski rat je odabran zato jer je on po svojoj naravi negacija prije spomenutog sveslavenstva i južnoslavenstva. Ovaj rad je pokazao da su dva zadarska polutjednika, “Narodni list” i “Hrvatska kruna”, reagirala različito na ovaj problem, a zaključak je da “Narodni list” ustrajava na politički podrške Srbiji i južnoslavenstvu, te su toj liniji podvrgnuti svi članci, dok “Hrvatska kruna” zauzima načelno neutralni stav prema stranama u drugom balkanskom ratu, iako su vidljive simpatije prema Bugarskoj, a osuđuje pojave srbo-hrvatstva kao negaciju hrvatske nacionalne ideje.

U ovom članku obradit ću kako su “Narodni list” i “Hrvatska kruna” pratili tijekom drugog balkanskog rata. U prvom ću dijelu, poslije uvoda, dati statistički pregled članaka o drugom balkanskom ratu dok ću u drugom pokušati prikazati glavne ideje u praćenju ovog rata koje su “Narodni list” i “Hrvatska kruna” isticali. “Narodni list”, glasilo vodećih hrvatskih političkih snaga u Dalmaciji (okupljenih u Hrvatskoj stranci), osobito je zanimljiv za proučavanje jer po njegovom pisanju može se pratiti politička razmišljanja i kretanja istih. “Hrvatska kruna” je glasilo dalmatinskih pravaša koje se, poslije raskola središnjice Stranke prava na frankovce i milinovce, opredjeljuje za Stranku prava koju vodi dr. Mile Starčević.

Drugi balkanski rat započinje noću s 29. na 30. lipnja 1913. napadom bugarskih snaga na srpske i grčke vojne postrojbe na jugu Makedonije. Rat između dojučerašnjih saveznika ima, naravno, duboke korijene. Srž sukoba je kontrola moravsko-varždarske doline s prirodnim završetkom, lukom Solun. Upravo je pitanje Makedonije otežavalo i usporavalo ostvarivanje sporazuma između balkanskih saveznika protiv Osmanske carevine. Kompro-

mis je nađen na taj način da su teritorije između Srbije i Bugarske podijeljene na nesporno bugarske i nesporno srpske, ostali teritorij, od Šar-planine do rijeke Strume, proglašen je spornim koje je trebalo podijeliti nakon rata¹. Prvi balkanski rat doveo je do pobjeda balkanskih saveznika i izbacivanja Turaka gotovo sa čitavog teritorija Balkana. Bugari su ponijeli najveći teret prvoga balkanskog rata i veći dio njihove vojske bio je angažiran na zauzimanju Jedrena. Zbog tog razloga Bugari nisu mogli angažirati veće snage na osvajanje Makedonije, što su iskoristile Srbija i Grčka zauzimajući makedonske teritorije. Budući da su suprotnosti među saveznicima bile nepremostive, nikakvi pregovori nisu pomogli, te su se sve zainteresirane strane pripremale za rat. Po rezultatima dosadašnje historiografije² na Bugarsku pada odgovornost započinjanja drugog balkanskog rata. Rat je započeo iznenadnim noćnim napadom s 29. na 30. lipnja 1913. godine na srpske i grčke postrojbe u Makedoniji. Bugarska se našla neposredno nakon započinjanja vojnih djelovanja u iznimnoj teškoj situaciji koja se još više pogoršala nakon ulaska Rumunjske i Turske u rat 10. srpnja protiv Bugarske. Bugarski vojni krugovi na čelu s kraljem precijenili su vlastite snage, te nisu očekivali ulazak Rumunjske i Turske u rat na strani Srbije. Grčke i Crne Gore. Rat je završen teškim teritorijalnim gubicima Bugarske mirom sklopljenim u Bukureštu 10. kolovoza 1913. Po odredbama mira Bugarska gubi znatne teritorije u Makedoniji u korist Srbije i Grčke dok Rumunjskoj ustupa Dobrudžu.

Drugi balkanski rat različito se odrazio na praćenje njegovog tijeka u "Narodnom listu" i "Hrvatskoj kruni". Rat između dotadašnjih saveznika morao je staviti u težak položaj urednika "Narodnog lista" Jurja Biankinija zbog više razloga. Naime, prvi balkanski rat i pobjede saveznika dovele su do prave euforije južnoslavenske solidarnosti i međusobnog pomaganja iz čega izlazi ojačana ideja južnoslavenskog ujedinjenja. Iskazi podrške slobodnim i nezavisnim zemljama Balkana istovremeno su bili upereni protiv Austro-Ugarske Monarhije, dovodili su čak do toga da se raspuštaju općinska vijeća Šibenika i Splita³. Podiže se *patos* južnoslavenskog junaštva, mistika Kosovskog boja i u tome sudjeluju gotovo svi vodeći ljudi kako političkog tako i kulturnog života Dalmacije. Tako npr. književnik Ante Tresić-Pavičić piše poeme o osvetnicima Kosova⁴, razni pjesnici objavljuju svoje radove u "Narodnom listu" na temu balkanskih ratova⁵, skuplja se pomoć za Crveni križ Sr-

¹ B. RATKOVIĆ, M. ĐURIŠIĆ, S. SKOKO, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima*, BIGZ, Beograd, 1972, str. 234, vidi kartu. Za detaljnu kronologiju pregovora između Srbije i Bugarske vidi S. SKOKO, *Drugi balkanski rat 1913.*, str. 365-400.

² *Encyclopaedia Britannica*, vol. 2, p. 611-640, 630.

³ M. GROSS, Hrvatska politika velikoaustriskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, str. 9-75, 55.

⁴ Pjesme A. Tresić-Pavičića prenosi "Narodni list" u broju 3 "Ko ne dodje na boj na Kosovu" i broju 77 "Kosovo osvećeno." "Narodni list dalje u bilješkama > NL

⁵ Objavljeno je 10 pjesama kojima su motivi povezani s balkanskim ratovima, *NL*, broj 2, pjesma u okviru članka "Za crveni krst", nepotpisana pjesma, *NL*, broj 3, Ivo VOJNOVIĆ, Smrt majke Jugovića, *NL*, broj 13, Mirko KOROLJA, Osvetna kancon, *NL*, broj 33, Mićim M. PAVIČEVIĆ, Pjesme krvi i slobode, *NL*, broj 34, Rikard KATALINIĆ JERETOV, Srbskoj braći, i Ivo GRISOGONO, Na slavu sinova stare pjesme a otaca nove, *NL*, broj 35, Rikard KATALINIĆ JERETOV, Osvojenje Skadra, *NL*, broj 38, Aleksa ŠANTIĆ, Praznik, *NL*, broj 48, J. KAPIĆ, Popović RUŽICA, *NL*, broj 50, Virgil PERIĆ, Poslanica slavodobitnim Balkancima.

bije, Crne Gore i Bugarske, kako u Dalmaciji tako i među iseljenicima iz hrvatskih zemalja u svijetu.

Suradnja Južnih Slavena i njihovi uspjesi predstavljali su ogroman poticaj za politiku suradnje hrvatskih i srpskih političkih predstavnika stranaka u Dalmaciji. U njoj su Hrvati vidjeli rješenje svog teškog stanja u Monarhiji i polagali nadu da će Srbija donijeti rješenje hrvatskog pitanja. Iako je drugi balkanski rat bio negacija južnoslavenskih iluzija o južnoslavenskom jedinstvu, ipak su takva stremljenja u Dalmaciji ostala. Kako se ovaj problem reflektirao na pisanje "Narodnog lista i "Hrvatske krune", pokazat ću u ovom radu.

Statistika članaka izišlih u "Narodnom listu" i "Hrvatskoj kruni"

Različiti stupanj zainteresiranosti ova dva lista oko balkanskih ratova pokazat će statistika. Kolika je bila zanesenost "Narodnog lista" za balkanske ratove kao uspješnu borbu država Južnih Slavena, najbolje može svjedočiti napravljena statistika o objavljenim novinskim člancima u listu. Prije toga nekoliko uvodnih napomena. "Narodni list" je izlazio na četiri stranice dva puta tjedno, srijedom i subotom, znači na godinu 104 puta. Na prvoj stranici objavljivali su se većinom komentari, uvodnici ili analize aktualnih događaja koji su izražavali stav uredništva. Također, tu su ponekad objavljivani podlistci s različitim temama, od kulture i književnosti do politike. Jednom je čak objavljen podlistak o psihologiji⁶. Druga i treća strana bili su rezervirane za ostale političke teme kao: Zastupnički upiti Jurja Biankinija u Carevinskom vijeću, Naši dopisi, Domaće vijesti, Vijesti iz grada (misli se na Zadar) i okolice, Naše brzojavke te Službene vijesti. Četvrta strana bila je isključivo rezervirana za oglase i reklame. Članci su uglavnom nepotpisani što nam gotovo onemogućuje identificiranje pisaca novinskih članaka. Ponekad dolazi do zaplijena pojedinih članaka⁷, uglavnom zbog političkih razloga lokalne naravi.

"Hrvatska kruna" pod uredništvom don Ive Prodana, izlazila je, također, na četiri stranice, dva puta tjedno srijedom i subotom, iako u impresumu lista piše da izlazi utorkom, četvrtkom i subotom. Ponekad da bi se smanjio očiti nesklad između impresuma i stvarnog broja izlazenja, izlazili su dvobroji, pa je tako u 1913. godini izašlo formalno 112 brojeva. Nisu sačuvani brojevi 36 i 69, dok dvobroju 92 i 93 nedostaje prilog (umetnuti list s člancima). Broj 112 izašao je samo na jednom listu zbog "tihog" štrajka radnika u tiskari.

Rubrike u "Hrvatskoj kruni" imaju sličnu podjelu kao i u "Narodnom listu". Na naslovnoj strani se nalaze veći članci političkog sadržaja, te se uglavnom prati rad Stranke prava, kako u središnjici tako i u Dalmaciji. Ponekad imamo i rubriku Podlistak, uglavnom religioznog sadržaja.⁸ Na drugoj stranici, uglavnom, se nalaze rubrike: Političke vijesti, gdje ćemo naći dobar dio članaka o balkanskim ratovima, Dopisi iz raznih dalmatinskih mjestiju;

---

⁶ NL, br. 45, "Upoznaj sama sebe", prikaz knjige dr. A. Biankinija, str. 1.

⁷ Sveukupno je zaplijenjeno 6 članaka i to u broju 37 NL dva članka, u broju 61 NL tri članka, te u broju NL 76 zaplijenjen je 1 članak.

⁸ Npr. "Naravni zakon i sankcija moralnog reda" oca Frane Slavića, "Hrvatska kruna", br. 53 od 2. srpnja 1913. Dalje "Hrvatska kruna" > HK.

Domaće vijesti, gdje se prati politička scena unutar hrvatskih zemalja; Iz grada i okolice, rubrika koja ima isti oblik kao u "Narodnom listu" kao i rubrika Pokrajinske vijesti. "Hrvatska kruna", također, ima rubriku Brzobjavne vijesti.

Članke sam podijelio u ova područja: *Balkan* - u ovo spadaju i domaći odjeci na balkanska zbivanja, npr. skupljanje pomoći za Crveni križ Srbije, Crne Gore i Bugarske te književna djela o ovim zbivanjima; *Hrvatske zemlje* - uključujući i Bosnu i Hercegovinu kad se radi o djelovanju hrvatskih političkih predstavnika u toj pokrajini; *Dalmacija* - s vijestima o Dalmatincima koji su izvan pokrajine; *Austro-Ugarska* - uključujući i Bosnu i Hercegovinu kada se ne radi o političkim predstavnicima hrvatskog naroda; te *Ostalo* - među ostalim i vijesti o našim iseljenicima.

U 104 broja "Narodnog lista" koji je izlazio tijekom godine 1913. izbrojena su 5062 članka. Od toga u rubriku Balkan spada 1100 članaka ili 21,7%, tj. 10,5 članaka po svakom broju "Narodnog lista"; pod rubrikom Hrvatske zemlje imamo 486 članaka ili 9,6%, tj. 4,7 članaka po broju; pod Dalmacija izašao je 2591 članak ili 51,2%, tj. 24,9 članaka po broju; pod ostale austro-ugarske zemlje izbrojena su 567 članak ili 11,2%, tj. 5,5 članaka po broju; u Ostale spada 318 članaka ili 6,3%, tj. 3,0 članaka po broju.

Kad izbacimo rubriku Dalmaciju kao najopsežniju rubriku iz razumljivih razloga i ostalo, dobivamo sljedeće omjere: rubrike Balkan + Hrvatske zemlje + Austro-Ugarske zemlje zajedno daju 2153 članka, od toga Balkan zauzima 51,1%, Hrvatske zemlje 22,6%, a austro-ugarske zemlje 22,6%. Nesrazmjer između tekstova koji se bave balkanskom problematikom u odnosu na rubriku o hrvatskim zemljama još se bolje vidi kada se izravno usporede članci o Balkanu i hrvatskim zemljama. Tako je tijekom 1913. godine u "Narodnom listu" izašlo na ove teme 1586 članaka gdje se balkanskim temama posvećuje 69,4% broja članaka dok se svim hrvatskim zemljama, osim Dalmacije, posvećuje svega 30,6% broja članaka.

Samim brojem članaka ne možemo dobiti realnu sliku veličine teksta posvećen pojedinim temama. Naime, pod temu Dalmacija spada i rubrika Vijesti iz grada i okolice koja u broju članaka ove teme čine gotovo polovicu. Ovi članci su najčešće iznimno kratki kao npr. vijest da je namjesnik Attems došao u grad ili otišao u Beč.⁹ S druge strane članci o balkanskim zbivanjima često su na prvoj strani i njima se posvećuje velika pažnja u obliku uvodnika, analiza ili rasprava. Balkanska zbivanja, također, zauzimaju najveći dio rubrike Naše brzobjavke.

Tijek Drugog balkanskog rata prati 13 brojeva "Narodnog lista", od broja 53 koji je izašao u srijedu 2. srpnja 1913. godine do broja 65 koji izašao, također, u srijedu 13. kolovoza 1913. godine. U tom razdoblju objavljeno je ukupno 576 članaka podijeljenih kao u gore navedenim rubrikama. Od toga pod rubriku Balkan spada 147 ili 25,5%, tj. 11,3 članka po broju lista; pod rubriku Hrvatske zemlje ulazi 56 članaka ili 9,7%, tj. 4,3 članka po broju; pod rubrikom Dalmacija imamo 320 članaka ili 55,5%, tj. 24,6 članaka po broju; u rub-

---

⁹ Kao primjer navodim *NL*, broj 9, članak prenosim u cijelosti: "C.k. namjestnik grof M. Attems odputovao u Beč."

rici Austro-ugarske zemlje nalazimo 36 članaka ili 6,3%, tj. 2,8 članaka po broju dok u rubrici Ostalo imamo 17 članaka ili 3,0%, tj. 1,3 članaka po broju.

Ako ove odnose usporedimo izbacujući rubrike Dalmacija i Ostalo, dobivamo sljedeće omjere: balkanskim temama je posvećeno 61,5%, temama iz hrvatskih zemalja 23,4% dok je temama o ostalim austro-ugarskim zemljama posvećeno 15,1% broja članaka.

Još je veći nesrazmjer ako uspoređujemo samo rubrike Balkan i Hrvatske zemlje. Tako balkanskim zbivanjima pripada 72,4% dok hrvatskim zemljama, bez Dalmacije, pripada samo 27,6% od broja članaka objavljenih u ovih 13 navedenih brojeva "Narodnog lista". Nesrazmjer je još veći kad se zna su da članci posvećeni Balkanu kud i kamo veći nego oni posvećeni hrvatskim zemljama.

Broj članaka u "Narodnom listu" tijekom 1913. godine

rubrike	broj članaka
Balkan	1100
Hrv. zemlje (bez Dalm.)	486
Dalmacija	2591
Austrougarske zemlje	567
Ostalo	318
ukupno članaka	5062

Broj članaka u "Narodnom listu" od 53-65. broja (drugi balkanski rat)

rubrike	broj tekstova
Balkan	147
Hrv. zemlje (bez Dalm.)	56
Dalmacija	320
Austrougarske zemlje	36
Ostalo	17
sveukupno	576

Prosječni broj članaka u "Narodnom listu" po broju tijekom cijele 1913. godine te za brojeva 53-65 (drugi balkanski rat)

rubrike:	godina 1913.	br. 53-65
Balkan	10,5	11,3
Hrv. zemlje (bez Dalm.)	4,7	4
Dalmacija	29,9	24,6
Austo-ugarske zemlje	5,5	2,8
Ostalo	3	1,3

"Hrvatska kruna" izašla je tijekom 1913. godine u 112 brojeva od koji je sačuvano 110. Tako je izašlo 3847 članaka ili prosječno po svakom broju 34,97 članaka. Te članke možemo podijeliti po prije navedenim rubrikama: Balkan 732 članka ili 19,03%, što iznosi prosječno 6,65 članka po broju; u rubriku Dalmaciju ulazi 1697 članaka ili 44,11%, prosječno 15,43 članka; rubrika Hrvatske zemlje sadržava 591 članak ili 15,36% tj. 5,37 članaka po broju; Austro-ugarske zemlje broje 460 članaka ili 11,96%, što iznosi 4,18 članaka po broju; dok rubrika Ostalo ima 367 članaka ili 9,54% tj. prosječno 3,34 članka po broju.

Izbacivanjem rubrika Dalmacije i Ostalo dobivamo 1783 članka od čega na rubriku Balkan otpada 41,05%, na Hrvatske zemlje 33,15%, dok na Austro-ugarske zemlje ostaje 25,80% članaka izašlih u 1913. godini.

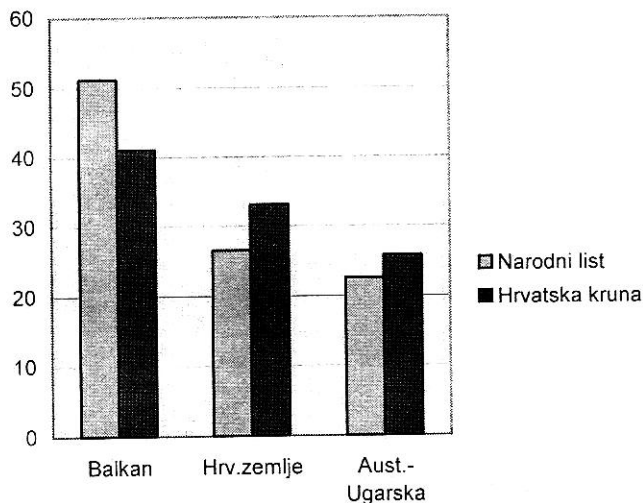
Ako usporedimo same rubrike Balkan i Hrvatske zemlje, dobivamo da je tijekom 1913. godine izašlo u ovim dvjema rubrikama 1323 članaka, gdje na rubriku Balkan otpada 55,33%, dok na Hrvatske zemlje dolazi 44,67%.

Broj članaka u "Hrvatskoj kruni" tijekom 1913.

rubrika:	broj članaka
Balkan	732
Hrv. zemlje (bez Dalm.)	591
Dalmacija	1697
Austro-ugarske zemlje	460
Ostalo	377

Odnos članaka "Narodnog lista" i "Hrvatske krune" tijekom 1913. godine u postocima

list	Balkan	Hrv.zemlje	Aust.-Ugarska
Narodni list	51,2	26,6	22,6
Hrvatska kruna	41,05	33,15	25,8

Za razdoblje Drugog balkanskog rata "Hrvatska kruna" izdala je 13 brojeva, i to od 53. do 65. broja. U navedenom razdoblju ukupno je tiskan 401 članak ili 30,85 članaka po broju, a po rubrikama to izgleda ovako: Pod rubrikom Balkan izašlo je 80 članaka ili 19,95%, tj. 6,15 članaka prosječno; u rubrici Dalmacija objavljeno je 186 članaka ili 46,38%, što znači prosječno 14,31 članak; Hrvatske zemlje su zastupljene sa 60 članaka ili 14,96%, tj. 4,62 članka po broju; rubrika Austro-ugarske zemlje ima 31 članak ili 7,73%, tj. 2,38 članak; dok su u rubrici Ostalo objavljena 44 članka ili 10,97%, tj. 3,38 članka po broju.

Ako usporedimo, kao u slučaju "Narodnog lista", članke u rubrikama Balkan, Hrvatske zemlje i Austro-ugarske zemlje, dobivamo sljedeće statističke rezultate u postocima: Balkan - 46,78%, Hrvatske zemlje - 35,09%, Austro-ugarske zemlje - 18,13%.

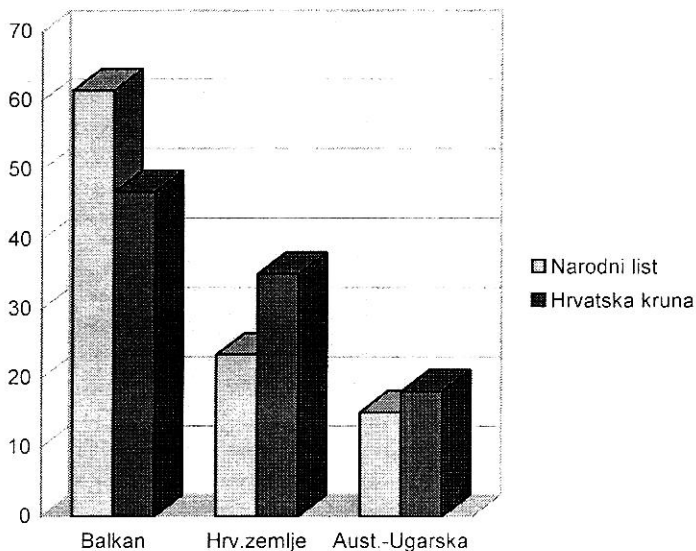
Uspoređujući samo rubrike Balkan i Hrvatske zemlje dobivamo: Balkan - 57,14%, a Hrvatske zemlje - 42,86%.

Broj članaka u "Hrvatskoj kruni" za razdoblje brojeva 53-65 (drugi balkanski rat)

rubrike:	br. 53-65
Balkan	80
Hrv. zemlje (bez Dalm.)	60
Dalmacija	186
Austro-ugarske zemlje	31
Ostalo	44

Odnos članaka "Narodnog lista" i "Hrvatske krune" tijekom Drugog balkanskog rata (od 53. broja do 65. broja) u postotcima za rubrike:

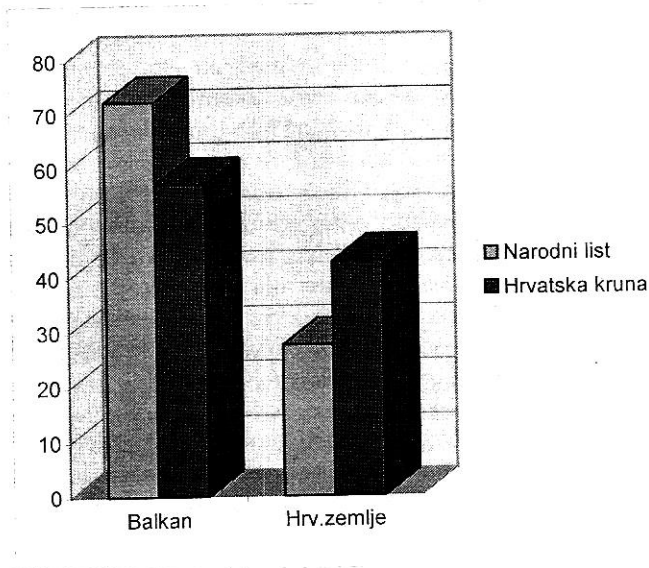
list	Balkan	Hrv.zemlje	Aust.-Ugarska
Narodni list	61,5	23,4	15,1
Hrvatska kruna	46,78	35,09	18,13

*Odnos članaka "Narodnog lista i "Hrvatske krune" za vrijeme Drugog balkanskog rata
(od 53. do 65. broja) u postotcima za rubrike:*

list	Balkan	Hrv.zemlje
Narodni list	72,4	27,6
Hrvatska kruna	57,14	42,84

Međutim, kao i u slučaju "Narodnog lista", sama statistika ne daje pouzdan pokazatelj kako koja tema zauzima prostora. Kako vidimo iz ponuđenih statističkih podataka "Hrvatska kruna" posvećivala je više prostora temama iz Hrvatskih zemalja nego li "Narodni list". Razlika je veća ako imamo u vidu da su članci posvećeni hrvatskim zemljama kud i kamo veći nego u "Narodnom listu", te znaju često biti na naslovnici.¹⁰ Za čitavo vrijeme Drugog balkanskog rata, nikad pojedini članak o balkanskoj tematici nije nadmašivao članak o hrvatskim pitanjima, što za "Narodni list" nije slučaj.

¹⁰ Osobito teme o stanju unutar Stranke prava, npr. *HK*, broj 53 od 2. srpnja 1913; *HK*, broj 55 od 9. srpnja 1913. itd.

Pisanje "Narodnog lista" i "Hrvatske krune" o drugom balkanskom ratu

Početak drugog balkanskog rata u "Narodnom listu" ima dramatičan početak. Članak ima naslov: "Iz nezivjesnosti zar u- u rat ?"¹¹, čiji početak nastavlja istim tonom: "*Danas u devet sati i po- baš za vrijeme debate u Skupštini - dobio je Pašić iz Skoplja prvo obavještenje o novim napadajima Bugara. Poslie 10 sati objavljene su prve viesti, prema kojima noćas (29. na 30. svibnja, op. a.) u 2 sata Bugari su napali prema Štipu predstraže, a u 3 sata i 40 časa odpočeli prvi artiljerijsku vatru i skoro zatim napad na cijeloj liniji Retka - Bukva - Zletovo - Neokazi. Isto tako napali su Srbe kod Balandova, namjeravajući presjeći željeznički hod.*"¹² Dalje se u članku izražava nada da su ovo samo čarkanja koja će prestati i da će neprijateljske strane pristati na arbitražu u Petrogradu te upozorava: "... ako se savez ovako mizerno , pri diobi pliena iza slavnog rata, pretvori u biesan bratoubilački rat, nije teško predvidjeti, da ma tko izašao pobjednik iz ovoga rata, on neće biti tako jak, kao što bio u Balkanskom savezu."¹³ Iako je ovaj rat odmah na početku kvalificirao kao bratoubilački, ipak je Narodni list veoma jasno pokazao koji mu je brat miliji. Tako odmah ispod imamo naslov članka "*Medju ranjenom srbskom braćom*"¹⁴ gdje slovenski liječnik Ivan Oržen iz Ljubljane iznosi svoja opažanja za opetovanog boravka u ratnim bolnicama u Srbiji. Da bismo shvatili patetiku onog vremena evo završetka jednog događaja gdje otac stoički podnosi smrt svog sina: "...Niemo i ukočeno gledasmo otca- junaka. Srbski narode, ne boj se za svoju budućnost , dok na tvojima ravnima niču ovakvi otčevi i ovakvi sinovi"¹⁵ Već sljedeći članak je jasan i nedvosmislen koju je stranu u ovom ratu zauzeo "Narodni list". Naime, članak pod naslovom "*Rat bez navještenja*"¹⁶ ima za cilj prikazati bugarske napade kao podmukle i prevarantske: "*Jedan bugarski bataljun, koristeći se mrakom, podišao je blizu jedne srbske baterije. Srbska pješadija , koja je bila blizu, otvori vatru. Bugari povikaše: "Naši smo. Ne pucajte!" Nastala zabuna. Vatra bude obustavljena. Bugari izvršiše na to napad i zauzeše četiri srbska topa. Prevara bi opažena dockan, ali to razdraži srbske čete. Baš je bilo počelo svitati. Kao jedan čovjek, poletiše dva srbska bataljuna i jednim bajunetskim naletom preuzeše otetu bateriju od Bugara. Od Bugara što ne padne, dade se u bjegstvo.*"¹⁷

"Hrvatska kruna" početku Drugog balkanskog rata pristupa prilično ignorantski. Naime, naslovnica je posvećena dopisu dr. Mile Starčevića o osnivanju svepravaškog gla-

---

¹¹ NL, broj 53 od 2. srpnja 1913, str. 1

¹² ISTO.

¹³ ISTO.

¹⁴ NL, broj 53, rubrika Podlistak, str. 1-2.

¹⁵ Isto.

¹⁶ NL, broj 53, str. 3.

¹⁷ ISTO.

sila "Hrvat" i tek se u rubrici *Političke vesti* u manjem članku "Sukob na Balkanu"¹⁸ predviđa da bi moglo doći do rata između dojučerašnjih saveznika. Početak drugog balkanskog rata konstatira se u rubrici *Brzobjavne vesti* "Bratoubilački rat započeo" veoma kratko o započinjanju vojnih djelovanja.

Sljedeći broj "Narodnog lista" donosi međunarodne odjeke rata. U uvodnom članku "Rat na Balkanu"¹⁹ iznosi se pisanje europskog tiska, u kojem većina osuđuje rat kao nesхватljiv i nepotreban. "Narodni list" prenosi pisanje *Wiener Allgemeine Zeitung*a, za kojeg naznačuje da je nadahnut iz službenih bečkih krugova, u kojem se ističe, pored uvodnih napomena o tragičnosti rata, da se u rat ne trebaju miješati europske "velevlasti". Ovakav stav odgovara austrijskoj politici kojoj odgovara izbijanje rata čime se ruši Balkanski savez, a osim toga smatrala je, očito krivo, da će Bugarska ovaj rat dobiti i s tim steći jakog saveznika na Balkanu. Zadnje u ovom pregledu prenosi se pisanje beogradske Samouprave, glasila vladajuće Radikalne stranke, gotovo u cjelini, tako da mišljenje vladajućih beogradskih krugova iznosi polovicu članka. Članak Samouprave završava ovako: "Tko tu da ne zaplače nad krvavim Kajinskim bezumljem zasljepljene Bugarske? A nama Srbima, koji smo iskreno prešli preko svih starih sporova, koji smo i skupom krvlju sinova i skupim žrtvama i ogromnim naporima pomagali stvaranje i jačanje bugarske veličine, kako tek nama mora biti teško, što smo vjerovali u bratstvo i bratski voljeli takovog susjeda i njegov narod? Ali veliki i pravedni Bog sudit će svakome po zaslugi i nama i Bugarima."²⁰ Stav srpskih vladajućih krugova intoniran je u promidžbenom duhu jedne zaraćene strane. Međutim, znakovito je da "Narodni list" ne prenosi nikakav komentar bugarskih novina, što po daljnjem pisanju vidimo da nije slučajno. U daljnjim člancima tog broja iznose se srpski vojni uspjesi te ponovo vijesti o bugarskim prijevarama i podlostima na vojnom polju, ovaj put pri povlačenju. Međutim, i pored svega, barem po pisanju "Narodnog lista", srpski narod nije osvetnički raspoložen jer prema takvim "podlim" i "vjerolomnim" bugarskim zarobljenicima okupljeni Srbi ne pokazuju protubugarsko raspoloženje²¹. Koliko je ovo spojivo s istinom možemo samo nagađati.

"Hrvatska kruna" u svom 54. broju i dalje se odnosi prema Drugom balkanskom ratu kao događaju koji nema bitniji značaj za hrvatski narod. Naslovnica je i dalje posvećena hrvatskim pitanjima dok u rubrici *Političke vesti*²² ukratko se prenosi pisanje beogradske "Samouprave" i pariške "Liberte". *Brzobjavne vesti* donose nešto više informacija o tijeku rata kratkim crticama iz glavnih gradova balkanskih država. Za sada "Hrvatska kruna" se suzdržava od iznošenja bilo kakvog stava prema zaraćenim stranama, niti ratu pridaje neku veću pažnju.

U uvodnom članku "Narodnog lista" 55-tog broja "Prekinuti diplomatski odnošaji"²³ daje se analiza događaja te se iznose stavovi koji odražavaju stavove "Narodnog lista" pre-

¹⁸ HK, broj 53 od 2. srpnja 1913.

¹⁹ NL, broj 54 od 5. srpnja 1913. str. 1.

²⁰ ISTO.

²¹ Rubrika Naše brzobjavke, članak s naslovom "Dolazak bugarskih zarobljenika", str.3.

²² HK, broj 54 od 5. srpnja 1913.

²³ NL, broj 55 od 9. srpnja 1913. str. 1.

ma ovom ratu. Pored uvodnih napomena o tragičnosti rata i takvog mišljenja ruskog novinstva odmah se prelazi na utvrđivanje krivice za rat. Krivac je, naravno, Bugarska i njene teritorijalne ambicije. Osobito je negativno oslikan bugarski kralj Ferdinand Koburški za kojeg se kaže da želi obnoviti Simeunovo carstvo i proglasiti se vrhovnim gospodarom Balkana. Dalje se ističu žrtve Srba za zajedničku slavensku i balkansku stvar, te vjerolomstvo Bugara, pa se dolazi do nedvosmislenog zaključka: "*Kad je već do ovog tragičkog razvitka došlo, mi naravno, i iz narodnih i etičkih razloga, želimo pobjedu srbskom oružju* (kurziv moj)." ²⁴ Narodni list se uključuje i u promidžbu protiv Bugara, te prenosi demantije o navodnim bugarskim vojnim uspjesima. Napokon u obliku kratke crtice iznosi se stav bugarskog veleposlanika u Petrogradu Bobčeva koji traži trenutni prekid ratnih djelovanja. ²⁵ Ova izjava nije komentirana od strane "Narodnog lista". U istom broju prenosi se u cijelosti ratna proklamacija kralja Petra Karađorđevića. Na kraju se daje komentar beogradskog dopisnika koji kaže: "*Ova proklamacija, toliko otvorena, bolna i topla, a ujedno puna pravedničkog ogorčenja, učinila je u celom narodu neobičan utisak.*" ²⁶ Najveći bugarski uspjeh u drugom balkanskom ratu bilo je zauzimanje Knjaževca u Srbiji. "Narodni list" prenosi tu vijest kratko ali odmah iznosi komentar beogradske Samouprave u kojem se kaže da je to prolazni uspjeh. Uredništvo je i na ovaj način nastojalo da u čitatelja sačuva povjerenje u srpsku vojsku i njenu "pravednu" stvar.

Napokon je i drugi balkanski rat došao na naslovnicu "Hrvatske krune" u članku "Drugi balkanski rat", ²⁷ čiji uvodni dio prenosim zbog toga jer po prvi put "Hrvatska kruna" iznosi svoj stav o drugom ratu na Balkanu: "*Dogodilo se česa se mnogi bojali. Bratsko je krvoproliće u punom jeku. Srbi i Grci bore se s Bugarima, kojima sa sjevera opet prieti mobilizovana Rumunjska. Do sad, misleć da pojedini sukobi imaju (!) karakter čarkanja, vjerujuć u trieznost jednih i drugih, nismo im davali velike važnost. Danas kad su strasti potencirane, a bratska se krv lieva kao neprijateljska, te pošto prekinuše između sebe diplomatske odnošaje, ovi sukobi imaju značaj pravog rata i ako ne navieštenog. Bugarske interese u Srbiji i Grčkoj uzela je pod svoju zaštitu Rusija, a to za Srbiju mnogo znači. Medjutim, obzorje sve mutnije, bitka za bitkom, poraz za porazom potencira užasne strasti.*" Nastavak članka donosi malo šire vijesti iz balkanskih metropola bez komentiranja. U rubrici Političke vijesti nalaze se maleni članci u kojima se govori o talijanskim planovima za ulaganje u Albaniji, te da bugarski premijer ostaje na svojem mjestu. Brzobjavne vijesti iznosi informacije i Srba i Bugara, pa tako imamo vijest o potiskivanju Srba, kao i dobrom stanju srpske vojske.

Broj 56 "Narodnog lista" započinje nešto drukčije. Uvodni članak pod naslovom "Stid i bol" ²⁸ potpisan je za razliku od ostalih članaka, te mu je autor I. F. Lupis (poznati dalmatinski publicist). Ovo nije jedina razlika, jer autor izražava, kako i sam naslov kaže, stid i bol posljednjim događajima. Namjera je članka istaknuti da je ovaj rat prava tragedija

²⁴ ISTO.

²⁵ NL, broj 55, članak: "Drugi rat na Balkanu", s podnaslovom: "Izjava Bobčeva".

²⁶ NL, broj 55, članak: "Ratna proklamacija kralja Petra", str.3.

²⁷ HK, boj 55 od 9. srpnja 1913.

²⁸ NL, broj 56 od 12. srpnja 1913. str. 1.

za slavenske interese kako u Monarhiji tako i izvan nje, da će to još više otežati položaj hrvatskog naroda, te u tom kontekstu spominje komesarijat i Cuvaja u banovinskoj Hrvatskoj. Osim toga, posljednji događaji predstavljaju pravu sramotu za balkanske narode i za južnoslavenske narode, pri tom se poziva na londonski "Times", koji s dozom arogancije i mnogo neznanja, svrstava balkanske narode u isti koš. Važno je napomenuti da Lupis osuđuje sve strane u sukobu, te se ne stavlja ni na čiju stranu.

U ostalim člancima ovog broja javlja se u uspjesima srpskih snaga na bojištu, prijetnjama Turske i Rumunjske o ulasku u rat protiv Bugarske, te o ruskim prijedlozima za mir. Zanimljiva je crtica o ujedinjenju Egzarhističke crkve u Makedoniji sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Egzarhistička crkva je bila probugarska pravoslavna crkva na teritoriju Makedonije za vrijeme dok su tim teritorijem vladali Turci. Iz članka²⁹ proizlazi da je to obavljeno na svečan način i na zadovoljstvo obje strane. "Zadovoljstvo" egzarhističke (probugarske strane) je dvojbeno. Naime četiri mjeseca kasnije u listu "Smotra dalmatinska" nailazimo na omanji članak koji govori o slamanju ustanka probugarskih snaga u Ohridu³⁰.

Dvobroj 56-57 "Hrvatske krune" čak je dva članka na naslovnici, "Nečastna prisposoba" i "Bratoubilački rat naviešten",³¹ posvetio svom odnosu prema balkanskim ratnim zbivanjima.

Prvi članak se osvrće na neuspjelu akciju skupljanja priloga za Družbu sv. Ćirila i Metoda u Splitu.³² "H. kruna" je ogorčena neuspjehom Splicišana, te im štošta spočitava: "Al da, nama se čini, da je Splicišanima milije primiti pohvalu od kakva predsjednika Crvenog krsta radi obilna doprinosa, nego žrtvovati se za hrvatsku Istru. A razumljivo je. Iztakosmo na početku: darežljiv prema drugima, a škrti prema sebi samima. A k tome i moda je po sredini. Izticanje hrvatstva smatra se danas natražnjaštvom, srbstvo pak modom. Za osvješćivanje hrvatske Istre ne treba se brinut, ne prieti joj pogibelj, ali za osvješćivanje srbstva na Primorju treba pomoći, pa za to i preporuča 'Sloboda'³³ polak milodara za 'srbsku stvar'. Ne zamieramo, ljudstvo je, Dalmacija se je opoštenila doprinosom za Crveni krst, a Split napose. Oko 100.000 K poslasmu za *tjelesno* (kurziv HK) ranjene Balkance, a koliko poslasmu za *narodnostno* (kurziv HK) ranjenu Istru, koliko Split napose? Rekosmo, jer nas peče ovaj nehaj prema hrvatstvu, koji nastaje iz prevelikog zanosa za srbstvom, jugoslavensvom. Zaboravismo da smo Hrvati, iz prevelikog zanosa za drugim smetosmo s uma svoje domaće potrebe i nevolje. I aktualna naša politička pitanja spavaju snom pravednika. A taj nam se san osvećuje."

---

²⁹ NL, broj 56. "Izmirene crkve.", str. 3.

³⁰ *Smotra dalmatinska*, br. 88 od 5. studenog 1913. Članak u cijelosti prenosim: "Novine donose izvještaja iz Ohride o tobožnjim okrutnostima srpskih četa. Po odlasku ustanika, grad je zaokružen, većina starješina smaknuto, bugarske su crkve bile spaljene, svi bugarski sveštenici i učitelji pozatvoreni i nekoliko njih ubijeno."

³¹ HK, dvobroj 56-57 od 12. srpnja 1913.

³² Družba sv. Ćirila i Metoda bavila se uzdržavanjem hrvatskih škola u Istri koje su bili brana talijaniziranju Hrvata. Sjedište joj je bilo u Opatiji. Splitska priredba na javnom i to otvorenom mjestu u korist Družbe bila je zabranjena od strane redarstva.

³³ Splitski list jugoslavenske orijentacije.

U sljedećem članku, "Bratoubolački rat naviešten", i to u njegovom uvodnom dijelu, uredništvo "Hrvatske krune" iskazuje svoj stav prema ratu: "*Srbski kralj Petar izdao je ratnu proklamaciju. Srbija je time formalno navieštala rat protiv Bugarskoj. Zamašaj ovog koraka moći će prosuditi budućnost, a sadašnjost tek žalostna srca može čin da konstatuje. Za informaciju čitateljima donosit ćemo viesti iz jednog i drugog izvora, objektivno, bez pristranosti spram jedne i druge ratujuće stranke. Sadašnji rat sramota je za slavenstvo, a po nas Hrvate, napose, jer predstoji pogibelji, da i mi nakon izmrcvarenja braće, osupnuti nadjemo nezvanog gosta ante portas, koji bi nas zajedno s njima upregnuo pod kola svoje politike i interesa. Ovaj je rat sramota, nijesu čisti ni jedni ni drugi, pa da ih mi zagovaramo ili branimo pred javnošću? Ne, kad hoće sramotu neka je držē.*" Dalje se u članku iznosi ratna proklamacija kralja Petra.

Također, se u rubrikama *Političke viesti* i *Brzobjavne viesti* iz svih ratujućih strana prenose informacije.

Broj 57 "Narodnog lista" posvećuje, također, velik dio svog prostora balkanskim zbivanjima. Prvo se u članku "Na Balkanu"³⁴ iznose međunarodni odjeci ratnih zbivanja, zatim se u članku "Ponovni napad na Zaječar"³⁵ iznose u detalje, navodne, okrutnosti, Bugara koji ne poštuju nikakve norme ratnog ponašanja, te se kao zaključak kaže da će Bugari kasnije morati dati međunarodne garancije za prava nacionalnih manjina na svom teritoriju. Nema ni riječi o eventualnim srpskim zločinima i njihovu poštivanju manjinskih prava.

Već u ovom broju dolazi odgovor na Lupisov članak "Stid i bol". Njemu odgovara Joso Modrić člankom "Stid ili bol ... ili urrah!"³⁶ Lupisov članak je za Modrića očito politički nepravovjeran, te ga on poučava kakav stav jedan svjesni Hrvat mora zauzeti. Prvo predbacuje Lupisu da je sentimentalna, a to u politici nije dopušteno, te se pri tom poziva na Machiavellija; drugo tvrdi da mi Hrvati imamo bolju budućnost uz Srbe, a za pravilan stav mogli su mu biti putokazi pisanje, kako antisemitski kaže Modrić, "čifutske bečke i peštanske novine" koje tuguju zbog srpskih pobjeda. Na kraju zaključuje: "*Meni se, kao Hrvat, čini, iza kako sam doživio, da su se Srbi ponovo afirmirali kao neodoljivi junaci, da me sunce grije sa četiri strane. Kumanovo je odista sjajna stranica naše narodne paligeneze; no držim, da je još sjajnija ona stranica, koja se zove pobjeda srbska na Bregalnici. Na Kumanovu je uništena turska viševjekovna brutalnost; u Bregalnici konačno je utopljena švabsko-bugarska gramzivost. S toga, iz dna mog hrvatskog srca kličem urrah!*"³⁷

U ovom broju još se navode napredovanja srpske, grčke, rumunjske i turske vojske, te naporima velikih sila da dođe do okončanja bojnih djelovanja.

Ogromni uspjesi protivnika Bugarske navode "Narodni list" na novo promišljanje političke situacije na Balkanu. Iako su i Srbi postigli zavidne uspjehe, uredništvo zabrinjavaju teritorijalni dobiti ostalih neslavenskih protivnika Bugarske, osobito Turske. Tako u broju 58 u članku pod naslovom "Položaj izvanredno zamršen",³⁸ koji se bavi analizom

---

³⁴ NL, broj 57 od 16. srpnja 1913, str. 1.

³⁵ ISTO.

³⁶ ISTO.

³⁷ ISTO.

³⁸ NL, broj 58 od 19. srpnja 1913, str. 1.

stanja na Jugoistoku Europe ističe se vijest, doduše neslužbena, da su srpski uvjeti za prekid rata "čedni", dok Grci traže kud i kamo više teritorijalnih proširenja. Kao najbolji pokazatelj laganog odmaka od isključivo protubugarskog komentiranja može poslužiti ovaj dio teksta članka: "S neke strane iztiče se, da Rumunjska podstrekava Grčku na nepopustljivost, kako bi iz ovog rata izašle osobito pojačane Rumunjska i Grčka, koje bi mogle međusobnim savezom paralizovati eventualni slavenski savez između Srbije, Bugarske i Crnogore na Balkanu. Možda nije ni ovo bez temelja."³⁹

U sljedećem članku se izvješćuje o sastanku u Skoplju između predsjednika srpske vlade Pašića i predsjednika grčke vlade Venizelosa⁴⁰. Očito je, da je mišljenje, koje je bilo izneseno u prethodnom članku, da Grčka svojim jednostranim teritorijalnim zahtjevima produžuje rat, dovedeno u pitanje jer Pašić u svojoj izjavi nakon sastanka u Skoplju iznosi zaključak da je postignut potpun sporazum u svim pitanjima. U ovom broju dan je prikaz dviju srpskih promidžbenih knjiga na francuskom jeziku u kojima se iznosi opasnost velikobugarske ideje za ravnotežu na Balkanu u jednoj, dok se u drugoj ističe uloga Srbije u prvom balkanskom ratu, i pri tom umanjuje uloga Bugarske u tjeranju Turaka s Balkana. Pri kraju prikaza se naglašava da ove knjige treba pomno pročitati da se shvati pravi uzrok "fatalnom" srpsko-bugarskom ratu.⁴¹

Također se i u ovom broju iznose vijesti s bojišta, te se ponovo spominju bugarski zločini.

"Hrvatska kruna" se u svom 58. broju drži, vidjet ćemo nakratko, svojih načela o neutralnosti i nezainteresiranosti. Naslovnica u ovom broju nije posvećena balkanskim zbivanjima, te tek u rubrici Političke vijesti nailazimo na vijesti s Balkana. Članci imaju naslove: Novije vijesti s Balkana (govori se o prodoru Turaka); Još nešto o Balkanu (vijest da je ruski Crveni križ obustavio slanje pomoći zaraćenim stranama); Atentat na kralja Ferdinanda (bugarski kralj); Ruski car kralju Karolu; Bugarska i Srbija; Zahtjevi Grčke; Rumunjska vojska u Bugarskoj; Ruski vojnici na Athosu (radi zaštite ruskih samostana). Brzojavne vijesti donose samo dva članka o ratu i to: Rumunjski zahtjevi, Mir na ratištima.⁴²

Upad turske vojske u Jedrene neminovno je morao dovesti do promjene politike praćenja drugog balkanskog rata budući da je "Narodni list" uvijek stajao na stanovištu o uzajamnosti sveslavenske politike i međusobnom potpomaganju. Turski upad u Jedrene okarakteriziran je kao vjerolomstvo koje bi velike sile, osobito Rusija, trebale kazniti.⁴³ Sljedeći članak znakovita naslova "Čuvajmo se Grka!"⁴⁴ još je jasniji. Ističu se teze, da Grci nemaju što tražiti u Makedoniji jer je ona slavenska, te nije bitno da li su ti Slaveni Srbi ili Bugari, dalje se prikazuju grčka zvjerstva, ističe se da su Grci uvijek vjerolomni, tj. Bizantinci. Na kraju, autor - Lupis kojeg smo prije upoznali, poentira u odgovoru Modriću da je na žalost,

³⁹ ISTO.

⁴⁰ ISTI broj, članak: "Sastanak u Skoplju", str. 1.

⁴¹ ISTI broj, članak: "Balkansko ravnotežje. Srbi i Bugari u Balkanskom savezu.", str. 1-2.

⁴² HK, broj 58 od 16. srpnja 1913.

⁴³ NL, broj 59 od 23. srpnja 1913. članak: "Pregovori za mir. Turska vojska u Jedrenu.", str. 1.

⁴⁴ NL, broj 59, str. 1-2.

njegova "sentimentalnost" bila prilično realna jer je rat donio štetu južnoslavenskoj stvari bez obzira koja strana pobijedi.

Za ovaj 59 broj važna je crtica koja govori o srpskim zločinima u obliku srpskog demantija bugarskih izvjava.⁴⁵

Vidjeli smo da je prodor Turaka izazvao preispitivanje uređivačke politike "Narodnog lista" prema drugom balkanskom ratu. U slučaju "Hrvatske krune" reakcija je još burnija. U članku "U ime Slavenstva?"⁴⁶ "Hrvatska kruna" nedvosmisleno osuđuje Srbiju za izdaju slavenske stvari, te uzgred napada domaće srbofile za neprincipijelnost. Prenijet ću neke izvratke iz članka: "Kraljevi Srbije, Crnegore i Bugarske zakvačivši se s Turskom izdaje ratne proglase. Svi ih čitاسmo i uživاسmo u njima: u ime kršćانstva, Slavenstva za slobodu potlačene raje - bila je deviza složnih kraljeva. Danas? - U ime slavenstva (kurziv HK) Srbija južno slavenski "Pijemont" s njom i Crnagora - sa tri ne slavenske države: Grčkom, Rumunjskom i Turskom, bacaju ždrieb vrh odore slavenske (kurziv HK) države Bugarske. ... Sve to u ime Slavenstva! I kod nas nažalost prevladao duh takva "slavenstva". Imedju deset zapoviedi svakog južnoslavena čitali smo i ovu: Znaj, da su Hrvati, Srbi, Slovenci i Bugari jedan narod." Danas? - Kao dokaz dosljednosti toj zapovjedi u Supilovoj torbi" čitamo prisposobu po kojoj Niemac, Magjar, Talijan i Bugarin (kurziv HK) jednaki su neprijatelji Južnih Slavena. A "Sloboda"? - Krsti ih gore od Arnauta! .... Onda su Bugari bili Slaveni, danas nakon nekoliko mjeseci oni nijesu više takvi! A zašto nijesu više takvi? Jer ih srbski interesi, stavimo radi pogreške bugarske diplomacije, neće takvim. Ako je Bugarska diplomacija, odnosno vlada pogriješila, nije narod. ... Srbija štiti i odobrava, kad Rumunjska bezrazložno traži odštetu za mirovanje, a bi li šutila, kad bi koja druga država isto tako nepravedno i bezrazložno radi tobožnjih svojih interesa, isto tako za mirovanje tražila odštetu na Balkanu, a na račun Srbije? ... Čini nam se da je slavenstvo cimer, kojim se hoće, da prikriju imperijalističke i osvajačke težnje!"

Ovakav ton ima odraza i na druge rubrike. Tako se sada uz vijest često servira i ironičan komentar. To vidimo u rubrici *Političke viesti* u članku "Svi na Bugare" koji ironično završava: "Sad se onamo nariva i Rumunjska, namjerom, da i ona udje u Balkanski savez, u kojem bi s njom bilo više ne Slavena nego Slavena. Ima mudrih Hrvata koji se tomu raduju, kao da neznadu kud to konačno vodi". I slijedeći članak "Uzpostavljeni su srbsko turski diplomatski odnošaji" je u istom tonu: "Nu sumnjamo, da bi u času kad Turska maršira put Drinopolja slavenska država, dojučerašnja bugarska saveznica uzpostavom diplomatskih odnošaja blatom zapečatila najnoviju poviest."

Prostor posvećen balkanskim zbivanjima je najveći u ovom broju, čiji opseg nije dosegnut od kraja razmatranog razdoblja.

Poziv na akciju protiv upada Turaka u dubinu bugarskog teritorija karakterizira 60. broj "Narodnog lista". Članak "Položaj na Balkanu. Provala turske vojske u Bugarsku" odiše dramatičnošću koja čak dopušta prvi put od početka rata citiranje bugarskih navoda o

---

⁴⁵ ISTI broj, rubrika: Naše brzojavke, članak: "Neistine o srbskim okrutnostima", str. 3.

⁴⁶ HK, broj 59 od 23. srpnja 1913.

⁴⁷ Misli se na riječki "Novi list" koji uređuje Frano Supilo.

turskim zvjerstvima. Čak se kao rješenje katastrofalnog teškog položaja Bugarske priziva, sasvim nerealno od strane "Narodnog lista", obnavljanje Balkanskog saveza. Također se vapi za intervencijom velesila, a osobito Rusije koja bi, kao zaštitnica slavenstva, trebala zauzeti Armeniju i na taj način prisiliti Tursku na uzmak.⁴⁸

Broj 60 "Hrvatske kruna" prava je suprotnost prethodnom broju po opsegu obrade balkanskih tema. Naslovnica je posvećena hrvatskim pitanjima pod naslovom "Hoćemo Hrvatsku Hrvatima".⁴⁹ Samo su dva iznimno kratka članka posvećena balkanskim zbivanjima i to u rubrici Brzobjavne vijesti u kojima jedan govori o primirju, a drugi o panici bugarskog pučanstva pred Turcima.

Broj 61 "Narodnog lista" donosi nam prve vijesti o početku mirovnih pregovora u Bukureštu. U članku: "U oči pregovora za mir. Velevlasti proti Turskoj."⁵⁰ autor iznosi analizu stanja na Balkanu te postavljanje velikih sila prema ovome problemu. Stavovi su otprilike poznati, najmanja prepreka za mirovni ugovor s Bugarskom su srpski zahtjevi koji su, po autoru, iznimno umjereni. Bugarska je već prije pristala na rumunjske zahtjeve tako da će problem predstavljati "pretjerani" zahtjevi Grčke kao i upad turske vojske u dubinu bugarskog teritorija. Kao osobitu nadu za istjerivanje Turaka predstavlja se Rusija koja bi se trebala, po vijestima u ovom broju "Narodnog lista", samostalno iskrcati pred vratima Carigrada, te bi takvom akcijom prisilila Turke na uzmak, a time bi se postigao bolji efekt negoli sa zauzimanjem Armenije.

"Hrvatska kruna" i dalje dosljedno minimalizira događaje na Balkanu. Naslovnica 61. broja posvećena je raskolu u središnjici Stranke prava.⁵¹ Rubrika *Političke vijesti* donosi nešto više informacija o ratu na Balkanu. U članku "Balkanska koalicija hoće da iztjera Turke iz Europe,"⁵² list iznosi špekulaciju da bi na inicijativu Rumunjske Balkanski savez trebao napasti te ući u "Trakiju, zauzeti Carigrad i istjerati Turke iz Evrope". U *Brzobjavnim vijestima* prenose se informacije bugarskih izvora kao što su: Turci robe i pale; Turska vojska neće u Bugarsku (misli se na staru bugarsko-tursku granicu, tj. onu koja je bila prije Prvog balkanskog rata); Bugari napreduju (o navodnim uspjesima Bugara prema Srbima i Grcima).

I sljedeći broj "Narodnog lista" donosi iscrpna izvješća o pregovorima u Bukureštu.⁵³ Pašić ponovo ruši koncepcije "Narodnog lista" o slavenskoj uzajamnosti. Naime, komentirajući grčke zahtjeve za prekid rata, Pašić je kazao: "Podupriet ćemo svim silama grčke zahtjeve, jer smo uvjereni, da nisu pretjerani. Takovim ih smatra tko ih ne poznaje. Počekaajte, dok ih oponumocućenici formuliraju, pak ćete vidjeti."⁵⁴ Što se tiče turskog zauzimanja Jedrena, Pašić rješenje tog pitanja stavlja na dušu velikih sila koje ne zanima Srbija. Kako

⁴⁸ NL, broj 60 od 26. srpnja, str. 1.

⁴⁹ HK, broj 60 od 26. srpnja 1913.

⁵⁰ NL, broj 61 od 30. srpnja 1913, str. 1.

⁵¹ Došlo je raskola Stranke prava na tzv. milinovce i frankovce. "Hrvatska kruna" i njen urednik don Ivo Prodan opredijelili su se za milinovce koje vodi dr. Mile Starčević.

⁵² HK, broj 61 od 30. srpnja 1913.

⁵³ NL, broj 62 od 2. kolovoza 1913, članak, "Pregovori u Bukureštu Pet dana primirja", str. 1-2, 1.

⁵⁴ ISTO, str. 1.

su velike sile zamišljale rješenje tog pitanja, može poslužiti ogorčeni kraj članka: "*Što čine velevlasti? Kad je stigao u Jedren turski priestolonasljednik Jusuf Izedin, požuriše se njihovi poslanici, da mu se poklone.*"⁵⁵ Međutim, "Narodni list" nije komentirao Pašićevu nezainteresiranost za slavensku, tj. bugarsku stvar koja je bila ugrožena u Jedrenu.

U broju 62 "Hrvatska kruna" na naslovnici ima članak "Istina o Bugarskoj",⁵⁶ gdje sveučilišni profesor Jurinić, Hrvat koji predaje u Sofiji, demantira optužbe Srba i Grka protiv Bugara. Inače, ovaj dopis je bio poslan dr. Mili Starčeviću - vodi Starčevićeve stranke prava, a "Hrvatska kruna" ga prenosi u cijelosti. Zanimljiv je dio koji govori o ratnim zločinima: "*... Odurna kleveta su viesti srbskog i grčkog izvora o tobožnjim okrutnostima bugarske vojske nad mirnim pučanstvom. Istina je usuprot, da su srbske, a osobito grčke čete počinile užasna krvoločva i okrutnosti nad nedužnim macedonskim pučanstvom, što svjedoče tisuće bjegunaca, koji pripovijedaju o izvarednoj žestokosti Srba i Grka nad starcima, ženskama i djecom, dapače i tada, kad su ovi mirno želi po poljima.*"

Mirovni pregovori se nastavljaju, te ih "Narodni list" pomno prati. Na naslovnoj stranici 63. broja velik je članak o pregovorima i o međunarodnim odjecima.⁵⁷ Ponovo, se ističe, barem za "Narodni list", bolno pitanje Jedrena. List je došao do zaključka da se jedino silom mogu Turci istjerati odatle, a da europske sile neće poduzeti ništa efikasno da ih istjeraju.

Iznimno je zanimljiv sljedeći članak: "Pisma iz Soluna"⁵⁸ koji je potpisan samo inicijalima M. B. (Brkan). Dopisnik, kojeg možemo tako nazvati, opisuje događaje koji su nastupili pošto su Grci krenuli na istjerivanje Bugara iz Soluna. Grci su u ovom dopisu prikazani kao podli i iznimno okrutni, dok je bugarski otpor u Solunu prikazan junačkim. Navodna bugarska zvjerstva pisac odbacuje tvrdeći da ih čine komite rođeni u Makedoniji čije je geslo "Ili Makedonija Bugarima, ili vatri i pepelu!"⁵⁹ Trenutno stanje u Solunu prikazuje se teško, dok je u okolici stanje kaotično.

I broj 63 "Hrvatske krune" bavi se na naslovnici raskolom u Stranci prava. U političkim viestima nalazimo članak "Protupredlozi Bugara" koje "H. kruna komentira ovako: "*... Kako su prije srbski i grčki zahtjevi bili pretjerani, tako su ovi bugarski odveć neumjesni. Nek popuste jedni i drugi, al tako da bude i jednim i drugim pravo, a da se pri tom drži pred očima slavenstvo, koje bi po zahtjevima Srba i Grka najviše trpjelo u Macedoniji.*"⁶⁰ Prenosi se pisanje rumunjskog lista "Universul" koji tvrdi da je Rumunjska za umjerenost u zahtjevima za mir i da bi se na taj način moglo spriječiti "tutorstvo" velikih sila nad balkanskim državama.

Pod ogromnim naslovom "Sklopljen mir"⁶¹ "Narodni list" nas upoznaje s najznačajnijim odredbama tada još nepotpisanog mira. Naznačuje se da pitanje Jedrena još nije rije-

⁵⁵ ISTO, str. 2.

⁵⁶ HK, broj 62 od 2. kolovoza 1913.

⁵⁷ NL, broj 63 od 6. kolovoza 1913. članak: "Pregovori u Bukureštu. Spor francusko-talijanski.", str. 1.

⁵⁸ ISTI broj, str. 2.

⁵⁹ ISTO.

⁶⁰ HK, broj 63 od 6. kolovoza 1913.

⁶¹ NL, broj 64 od 9. kolovoza, str. 1.

šeno. Slijedeći članak, koji je također na naslovnici kao i prethodni, prenosi dojmove američkog senatora Younga s puta po ratujućoj Srbiji. Pored uobičajene doze opisa srpskog junaštva zanimljiv je završni Lupisov komentar ovih utisaka: "Ma da nas kao Slavene nad ovim drugim ratom, kao što jednom rekoh, prožimlje stid i bol, kao Hrvati ne možemo nego biti ponosni sa našom braćom Srbima u prvom i drugom ratu. Oni nam do danas sjaju i kao junaci, i rodoljubi i vitezovi - i bez jedne mrlje - protivno od Bugara, Rumunja i Grka - na svome imenu. Pravi ljudi! Kad bi tvrdnja neistovjetnosti narodne Hrvata i Srba bila istinita, bila bi istinita u *razlici*: da mi Hrvati, bojim se, ne bismo bili isto što i braća Srbi u junaštvu i rodoljublju i priegoru *za vlastitu slobodu*. Učimo se od braće Srba trpiti, u svakom času o pod svim kondicijama ostati *vjerni sebi* i - pobjediti."⁶²

O mirovnom sporazumu koji se sklopio u Bukureštu "Hrvatska kruna" izvješćuje na svoj način. Naime, kako se na naslovnici bavila Strankom prava, na drugoj stranici donosi članak "Mir".⁶³ U članku se veoma kratko iznose najosnovnije činjenice o teritorijalnim promjenama, te se zatim prelazi na poduži komentar: "... *Bugarska se još nada u darežljivost i naklonost vevlasti. Ovim mirom, bolje bratoubilačkim ratom, Bugarska mora da odпусти i zaboravi na velik kompleks zemljišta, što ga je neizmjenim žrtvama svojih sinova otela Turcima, a da ga Grcima i Srbima, koji za nj s Turčinom ni kapi krvi ne proliše. Istina, kriva je donekle sama Bugarska, ali uz njezinu krivnju bila je, kako veli "popolo romana" i dobra doza zavisti sa strane Srba i Grka. Bugarska pritisnuta sa svih strana mora da pristane na sve. Mora, da uz Grke, Srbe i Rumunje, kojima za sada ne prieti do nikud pogibelj, da pristane na demobilizaciju, premda joj Turčin za vratom, a poznato je koliko on drži do volje Europe. Čudnovato! Bugarskoj se diktuje demobilizacija, a Turčin joj za vratima. I glede Jedrena izjava u Bukareštu nema onog energičnog tona, koji bi dao naslućivati, da je Balkancima zbilja do toga da Jedrene pripadnu natrag Bugarskoj. Ovo sve nekako miriši po onoj: mi dobivamo što tražismo, a ti se napravljalj kako znaš."*

Zadnji broj promatranog razdoblja donosi nam velik članak o potpisivanju Mirovnog ugovora u Bukureštu.⁶⁴ "Narodni list" je u cjelini prenio svih 10 točaka ugovor, konstatirano je, da pitanje Jedrena još nije riješeno, te su prenesene reakcije međunarodne javnosti.

Konačno sklapanje mira u Bukureštu nije natjeralo "Hrvatsku krunu" da dade veći prostor balkanskim pitanjima. Naslovnica nema nikakve informacije o Balkanu, te tek u *Političkim viestima* utvrđuje se člankom "Propala slavenska prevlast na Balkanu"⁶⁵ da slavenske države na Balkanu drže 240.000, dok neslavenske države imaju 300.000 četvornih kilometara. I ovo sumarno iznošenje brojki nije prošlo bez ironičnih komentara "H. krune": "*Podijelba zauzetog teritorija podijeljena je ovako: Srbija dobiva 32.000 četv. k. sa 1.100.000 stanovnika; Grčka 45.000 četv. k. sa 1.500.000 stanovnika; Crna Gora 7.000 četv. k. sa 230.000 stanovnika; Rumunjska (bez kapi krvi!) 7.000 četv. k. sa 260.000 st. (30.000 više nego Crnagora!); a Bugarska uza sve herojske pobjede nad Turcima: 43.000 četv. k. i 800.000 stanovnika. Podjelba upravo bratska, kao što je bratsko i slavensko*

⁶² ISTI broj, članak: "Amerikanac o Srbiji i srbskoj vojsci." str. 1.

⁶³ HK, broj 64 od 9. kolovoza 1913.

⁶⁴ NL, broj 65 od 13. kolovoza, str. 1.

⁶⁵ HK, broj 65 od 13. kolovoza 1913.

postupanje za Drugog bratoubilačkog rata. Poviest će slavenstva crnim slovima zabilježiti u svojoj knjizi mir u Bukureštu, a posljedice će njegove to potvrditi!"

S ovim brojem završavamo praćenje "Narodnog lista" i "Hrvatske krune" jer je prekinuto ratno stanje na Balkanu. Međutim, to ne znači i da je "Narodni list" prestao pratiti događaje na Jugoistoku Europe. List će i dalje posvećivati veliku pažnju događajima na Balkanu⁶⁶ što je i vidljivo iz statističkog pregleda. Prestanak ratnih djelovanja utjecat će na "Hrvatsku krunu" tako da će još manje pisati o balkanskim temama.

Kao zaključak pisanja "Narodnog lista" i "Hrvatske krune" o Drugom balkanskom ratu možemo navesti više stvari, prvo za "Narodni list":

1. Količina članaka o balkanskim zbivanjima u promatranom razdoblju Drugog balkanskog rata je velika. Ovo možemo objasniti važnošću događaja koji su se odvijali u neposrednom susjedstvu, te vezanošću "Narodnog lista" za ideju o slavenskoj uzajamnosti koji su ovi događaji izazvali.
2. Srpska borba se idealizira. Nisam uspio naći niti jedan članak koji je kritički intoniran o Srbiji ili bilo kojem aspektu srpskog života. Srbi su uvijek u pravu, te su oni ujedno i junaci i žrtve proteklih ratova. Srpski narod je uzor kako se postiže sloboda jednog naroda. Istim osobinama označuju se i Crnogorci kao dio srpskog naroda.
3. Ostali balkanski narodi su vrednovani u skladu s idejom o slavenskom potpomaganju. Bugari su prikazani negativno kada su u borbi sa Srbima, ali se pozitivnije oslikavaju kad su u borbi s Grcima, Rumunjima, te osobito s Turcima. Izražava se žaljenje zbog rata koji je doveo Bugarsku u takav težak položaj, a izražava se ogorčenje zbog turskog upada na bugarski teritorij. Grci i Rumunji su uglavnom prikazani negativno, a Grcima se predbacuje nezajazljivost u teritorijalnim zahtjevima. Turci su dosljedno prikazani potpuno negativno.
4. Europske velesile prikazane su kao kalkulantske zemlje koje samo gledaju na svoje interese. Ipak, najgora slika daje se o Njemačkoj, dok je Rusija prikazana prilično pozitivno, što je logično za "Narodni list", jer je Rusija slavenska zemlja.
5. Iznenađujuća je činjenica slabo praćenje zbivanja u hrvatskim zemljama izvan Dalmacije što pokazuju statistički pokazatelji. U tom razdoblju se događaju također važni događaji u banskoj Hrvatskoj, kao npr. uvođenje komesarijata u banovinskom dijelu Hrvatske ili Jukićev atentat na Cuvaja. Iznimno se slabo prati slavonsko, bosansko-hercegovačko te riječko područje.
6. Članci o ostalim austrougarskim zemljama uglavnom su kratki te je iznimno malen broj komentara i analiza o događajima u tim područjima. Čitatelj bi iz ovakvog pristupa praćenju događaja teško zaključio da je "Narodni list" tiskovina koja izlazi na području Austro-Ugarske.

Što se tiče "Hrvatske krune" možemo zaključiti:

---

⁶⁶ Tako će npr. "Narodni list" u četiri broja počevši od 82. broja u svojoj rubrici Podlistak objaviti raspravu Mirka LEŽAIĆA, "Važnost srbskih teritorijalnih tekovina."

1. Količina prostora posvećena Drugom balkanskom ratu je prilično manja nego u "Narodnom listu", te dolazi tek na treće mjesto iza rubrika Dalmacija i Hrvatske zemlje (iako ovo ne vrijedi za broj članaka).
2. Početak rata se ignorira, te se o njemu veoma malo piše. Stav "Hrvatske krune" je neutralnost prema zaraćenim stranama. Međutim, kako se razvojem ratnih događaja pogoršava položaj Bugarske, list pokazuje simpatije prema bugarskim interesima, a osuđuje srpski savez s neslavenskim narodima protiv Bugarske.
3. "Hrvatska kruna" osuđuje naklonost većine dalmatinske javnosti prema Srbiji smatrajući to dvostrukim mjerilima. Ona smatra da poraz Bugarske šteti interesima hrvatskog naroda, jer se na taj način slabi slavenska ideja. Osim toga, oduševljenje pobjedama Srbije u ratu potiče razvoj raznih ideja o srbo-hrvatstvu u Dalmaciji, što list oštro osuđuje.
4. Slabo se prati međunarodna pozadina rata na Balkanu, te je u tom pogledu "Narodni list" mogao bolje informirati čitatelja od "Hrvatske krune".
5. "Hrvatska kruna" se u svojim člancima o Drugom balkanskom ratu suzdržava od idealiziranja i romantike, pa ponekad, čak, ironizira događaje.

"Narodni list" i "Hrvatska kruna" zauzeli su različite pozicije prema Drugom balkanskom ratu. "Narodni list" je Balkanske ratove smatrao iznimno važnim, dapače sudbonosnim za položaj hrvatskog naroda, a svoju je podršku nedvosmisleno dao Srbiji, dotle je "Hrvatska kruna" svoje simpatije usmjerila prema Bugarskoj smatrajući važnim Balkanske ratove, ali ne i sudbonosne za hrvatski narod.

Na kraju bi se moglo konstatirati da velika količina romantizma i idealiziranja u "Narodnom listu" kad je riječ o pisanju prema Srbiji nije mogla racionalizirajuće djelovati na političku svijest hrvatskog naroda u Dalmaciji uoči Prvog svjetskog rata, a u tim će sudbonosnim događajima hrvatski političari iz Dalmaciji odigrati veliku ulogu.

*Ante Bralić: THE HALF-WEEKLIES "NARODNI LIST" AND "HRVATSKA KRUNA"
REPORTING ON THE SECOND BALKAN WAR*

Summary

The article describes the reporting of the Second Balkan war in the Zadar half-weeklies "Narodni list" and "Hrvatska kruna". Alongside an assessment of the newspaper articles the author statistically groups them into regionally specified rubrics. Since the two half-weeklies had different political orientations, namely, "Narodni list" reflecting the opinions of the Croatian party in Dalmatia and "Hrvatska kruna" being the organ of the Party of Right in Dalmatia, the author sought to prove that different political orientations were reflected in the way the Second Balkan war was covered. The Balkan wars had an exceptional influence on the political atmosphere in Dalmatia. The First Balkan war raised to the highest point the euphoria for ideas expressing All-Slavic, South-Slavic and Pro-Serbia inclinations in Dalmatia. The Second Balkan war was chosen because it was a negation of these inclinations and affinities. The article shows that the two Zadar half-weeklies "Narodni list" and "Hrvatska kruna" responded differently to the problem. The author concludes that whereas "Narodni list" continued its policy of expressing support for Serbia and the South Slav idea, "Hrvatska kruna" assumes a principled neutral attitude towards the parties involved in the Second Balkan war although it shows affinities for Bulgaria and denounces manifestations of the Serb-Croatian idea as a negation of the Croatian national idea.